

Kim Putters:

‘We moeten de waarden onder onze samenleving opnieuw doordenken’

Bij het thema *social injustice* denk je onmiddellijk aan Kim Putters, (onder veel meer) directeur van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP). Tijdschrift *Conflict* sprak met hem, over de verschillen in de samenleving en het belang van aandacht voor solidariteit en duurzaamheid. ‘Het komt aan op het opnieuw doordenken van wat solidariteit is en vraagt.’ Hoe kunnen politiek, bedrijfsleven en het maatschappelijke veld daaraan bijdragen?

interview

Door **Fred Schonewille** en **Henneke Brink**
Foto's: **SCP**

Hoe zou u *social injustice* definiëren?

Het gaat bij dit begrip om sociale ongelijkheid, onrechtvaardigheid. Het SCP doet veel onderzoek in allerlei levensdomeinen in de samenleving. Het blijkt dan dat steeds duidelijker scheidslijnen zichtbaar worden die samenhangen met factoren als bijvoorbeeld afkomst en inkomen. Vanuit het perspectief van *social injustice* kun je de feiten die een onderzoek oplevert beschrijven en daar een normering aanhangen. Normeren is niet eenvoudig want dat gaat over wat goed is en wat slecht. Voor wetenschappers is dat een worsteling. Wij doen daar als SCP meestal geen uitspraak over, maar op basis van wetenschappelijke literatuur kunnen we wel laten zien wat verschillende benaderingen van rechtvaardigheid zijn.

Wij werken als SCP domeinoverstijgend en richten daar ook onze definities op. We definiëren een begrip als armoede bijvoorbeeld net iets anders dan het Centraal Bureau voor de Statistiek; wij hebben aan die definitie ook een component van sociale participatie toegevoegd. Dat gaat om de vraag of je in de samenleving mee kunt doen. Als je kind niet mee

kan op een schoolreisje, of als je niet een keer per week kunt sporten, dan kun je eigenlijk niet meedoen aan wat wordt gezien als een normale basislevensstandaard bij ons huidige welvaartsniveau.

Er bestaat een duidelijke correlatie tussen de mate waarin individuele mensen over hulpbronnen kunnen beschikken en de mate van tevredenheid over de kwaliteit van het eigen leven. Die correlatie ontbreekt als het gaat om de samenleving als geheel. Het is dus niet zo dat je kunt zeggen dat iemand die in armoede verkeert per definitie ook ontevreden is over de Nederlandse samenleving. We kunnen inmiddels wel redelijk veel zeggen over insluitings- en uitsluitingsprocessen in de samenleving. We zijn op dit moment bezig met de optelsom van allerlei op zich staande ontwikkelingen zoals het functioneren van de instituties, de verhouding tussen het individu en deze instituties en de publieke voorzieningen. We willen onze parameters aanscherpen zodat we ook iets meer kunnen zeggen over de kwaliteit van onze samenleving als geheel en hoe mensen deze ervaren.

Omdat het individueel welzijn van mensen nog te weinig zegt over hoe het gaat met de Nederlandse samenleving?

In het afgelopen jaar heeft het SCP een groot onderzoek gedaan naar de Nederlandse identiteit waarbij de kernvragen waren: wat vind je typisch Nederlands? en: waar voel je je mee verbonden als het om Nederland gaat? Jongeren bleken vooral bezig te zijn met de vraag: wat verbindt ons? Ik denk mede op basis van dit onderzoek dat sinds de jaren zestig de noties vrijheid en gelijkheid sterk zijn benadrukt in politiek en samenleving maar dat de derde notie in dit rijtje, broederschap (gemeenschapszin) erg is achtergebleven. Je ziet dat dat zich nu weer aan het herstellen is, met name bij onze jongeren. In dit verband is ook interessant dat jongeren soms andere motieven hebben als ze demonstreren. Het ging de 'klimaatpijbelers' bijvoorbeeld om een duurzame toekomst en het delen van de lusten én de lasten, om wat je solidariteit zou kunnen noemen.

Een ander voorbeeld zijn de handelsverdragen en de Europese Unie. Nederlanders vertrouwen er wel op dat daarmee economische voordeel kan worden behaald, maar ze maken zich veel zorgen dat zij de grip op hun werk, hun pensioen en de gezondheidszorg dreigen te verliezen, en of ze Nederlands zullen kunnen spreken op de werkvloer met de komst van arbeidsmigranten. Ik acht deze zorgen terecht, maar het vinden van een goed antwoord is helaas niet zo eenvoudig. Ik ben er wel van overtuigd dat dit antwoord in elk geval niet is: meer individuele keuzemogelijkheden, of meer 'ik bepaal het zelf wel'. Het begin van een antwoord kan worden gevonden in meer gezamenlijkheid en meer gemeenschapszin.

Is een thema als duurzaamheid een goed voorbeeld?

Dat klopt. Als het gaat om duurzaamheid is er nu veel terughoudendheid bij mensen. Ze vragen zich af wat de kosten zijn, of de burens ook stappen zetten, of ze de overheid wel kunnen vertrouwen, wat de verschillende mogelijkheden zijn – bijvoorbeeld wat alternatieven voor het gas als energiebron zijn – en of ze wel goed worden geïnformeerd. De onderliggende vraag lijkt hier heel vaak: moet ik het allemaal alleen uitzoeken en oppakken of gaan we het samen doen?

Een ander voorbeeld is de zorg. We hebben hier onlangs de decentralisaties in het sociaal domein onderzocht, zoals bijvoorbeeld de Participatiewet. Wat we hebben geconstateerd is dat door deze decentralisatie systemen veel gecompliceerder zijn geworden. Dit heeft er bijvoorbeeld toe geleid dat er minder mensen met een arbeidsbeperking aan werk zijn geholpen, terwijl de beleidsdoelstel-

ling juist was om méér van deze mensen aan het arbeidsproces deel te kunnen laten nemen. Veel mensen ervaren de veranderingen als bezuiniging en hebben het gevoel niet op de overheid te kunnen rekenen en er, als het erop aankomt, alleen voor te staan. Er is een vrij vaste meerderheid van bijna zestig procent van de Nederlanders die vindt dat de overheid een verantwoordelijkheid draagt voor goede en toegankelijke zorg en zekerheid.

U zegt dus eigenlijk dat het grote samenbindende verhaal ontbreekt?

Het is inderdaad belangrijk dat dat verhaal er komt; je zou dit ook een nieuwe vorm van het aloude sociaal contract kunnen noemen. Politiek, bedrijfsleven en het maatschappelijke veld zouden gezamenlijk een visie moeten ontwikkelen die duidelijk maakt waar onze samenleving naar-

toe beweegt. Vervolgens kan worden gezien of de veranderingsbereidheid die daarvoor nodig zal zijn er ook is bij de mensen. Uit de studie *De toekomst tegemoet* bleek dat er voor de komende twintig jaar, dus de periode tot 2040, twee duidelijke ijkpunten zijn. Dat zijn solidariteit en duurzaamheid. Dat zijn de twee grote thema's die de pijlers kunnen zijn van dat grotere verhaal.

Een regering moet geen dichtgetimmerde regeerakkoorden sluiten, maar ijkpunten benoemen

Van oudsher werkten de overheid, de samenleving en het bedrijfsleven hier te lande samen, en vonden zij evenwichten. In de laatste decennia is er erg veel politiek geworden. Vrijwel elk thema is onderwerp van debat en polarisatie. Ik meen dat het nodig is dat het bedrijfsleven zich er ook over uitsprekt naar welke samenleving wij op weg zijn, of zouden moeten gaan. In mijn boek *Veenbrand* doe ik de oproep aan alle drie entiteiten om de eigen verantwoordelijkheid te pakken en net als voorheen samen het grotere verhaal te gaan formuleren. Als we dat alleen van de politiek verwachten is het ingewikkeld – en wordt het alleen maar ingewikkelder als na de volgende verkiezingen misschien wel vier of vijf partijen nodig zijn om een regering te kunnen vormen.

En wat is in uw ogen de oorzaak van het ontbreken van dit grote verhaal?

Op basis van onze onderzoeken durf ik te stellen dat, als je alles bij elkaar optelt, al onze relaties fundamenteel aan het veranderen zijn. Dat is de oorzaak van het gegeven dat het op zoveel plaatsen in de samenleving schuurt en kraakt. De vraag is of dit betekent dat onze bestuurscultuur daarmee ook tot een einde aan het komen is. Als ik in gesprekken zit met veel partijen, bijvoorbeeld bij de SER, dan komt steeds sterker de vraag naar voren: wat is hier nu eigenlijk het tegengestelde belang? Moeten we ons niet gezamenlijk op gedeelde ambities voor de samenleving richten? Ik denk inmiddels dat we hier in de polder – en zeker ook in de politiek – soms nog in een wat verouderd frame van onderhandelen en uitruilen van belangen zitten. Het is echter maar de vraag of de belangen zo tegenstrijdig zijn als je er met iets meer afstand naar kijkt. Als het lukt om uit dit frame te stappen wordt het veel eenvoudiger om het grote verhaal samen te schrijven. Op grond van mijn ervaringen in gesprekken met jonge mensen met heel verschillende achtergronden ben ik hier hoopvol over. Ik heb ervaren dat die gesprekken heel anders verlopen en het frame daar niet of veel minder speelt. Een kentering is ook echt noodzakelijk, want als je niet samen in staat bent om de gemeenschappelijke waarden te benoemen die onder beslissingen liggen, dan verlies je je draagvlak. De Miljoenennota van afgelopen jaar was voor het eerst een beetje zo'n verhaal waarin de regering ons probeert mee te nemen in de veranderingen in onze samenleving. Dat is winst. Een regering moet in mijn visie geen dichtgetimmerde regeerakkoorden sluiten, maar ijkpunten benoemen en vervolgens in gesprek gaan over het daarop gerichte beleid.

Ik ben naar aanleiding van deze en ander onderzoeksresultaten tot een aantal inzichten gekomen. Het eerste is dat het in de huidige samenleving onmogelijk is om *one size fits all*-wetgeving te maken omdat er onder meer grote verschillen tussen de regio's bestaan, vooral tussen de Randstadregio en de andere regio's. Het tweede inzicht is dat je voorgenomen wetgeving *ex ante* moet toetsen en niet, zoals nu gebeurt, via evaluaties vijf jaar later. We zijn best in staat om via wetenschappelijk onderzoek vrij accuraat vooruit te kijken. Mijn derde inzicht is dat het helpt als in de wereld van politiek en beleid vaker hardop zou worden gezegd dat de mensen in het land niet de hele dag met beleid bezig zijn. Mensen hebben een partner, kinderen, familie, wonen in een buurt, zijn actief in allerlei verbanden. Die aspecten zijn veel bepalender voor hoe zij de werkelijkheid ervaren dan dat beleid dat is. Het is daarom belangrijk om bij het bepalen van beleid veel rekening te houden met

de wereld van de mensen waarbinnen het beleid moet worden toegepast en uitgevoerd. Het laatste inzicht is dat de aannames die worden gedaan bij het maken van wetgeving vaak veel te rooskleurig zijn en soms ook gewoon verkeerd. Ik vind daarom *citizen science* erg interessant. Dat houdt in dat mensen in hun eigen omgeving worden ingezet als onderzoeker; ze hebben er dan zelf iets aan maar dragen ook bij aan kennisvorming. Dat kan de basis zijn voor het beleid.

Dat lijkt op het onderzoek waarvoor vorig jaar de Nobelprijs voor economie is uitgereikt.

Het gaat inderdaad om een werkwijze die zich in dezelfde hoek bevindt. Ik vind het goed dat de Nobelprijs naar deze onderzoekers is gegaan omdat dit een aanmoediging vormt voor het binnen de wetenschap zoeken naar nieuwe manieren om de samenleving te begrijpen.

Wat is uw advies?

Ik denk dat we opnieuw de waarden die onze samenleving schragen moeten doordenken. Wat betekent bijvoorbeeld in deze tijd en in deze samenleving solidariteit? Wat zijn thans de kwetsbaarheden die om solidariteit vragen? Dat zijn in elk geval deels andere kwetsbaarheden dan in de jaren vijftig, toen het fundament voor de huidige welvaartsstaat werd gelegd. Het grote verhaal dat in die tijd is neergezet heeft lang heel goed gewerkt, maar er is nu een nieuw verhaal nodig. Als je bijvoorbeeld kijkt naar toeslagen voor zorg of opvang, dan is het de vraag of iemand die deze toeslag ontvangt daarmee ook is geholpen op de wijze die was bedoeld met dit beleid. Want of iemand ook daadwerkelijk gaat participeren op de arbeidsmarkt hangt af van veel meer factoren dan alleen gesubsidieerde kinderopvang. Het komt dus aan op het opnieuw doordenken van wat solidariteit is en vraagt. Wie heeft in deze tijd welke steun nodig van de overheid, of van een andere burger? Dan gaat het ook om de vraag of je met elkaar in de samenleving dezelfde oriëntatie hebt op wat je aan het doen bent, of je de waarden deelt waarop de samenleving uiteindelijk rust.

Is het in deze gefragmenteerde samenleving nog wel mogelijk om gezamenlijk gedragen waarden te vinden?

Dat is de vraag die centraal staat. Uit onze onderzoeken komt naar voren dat ruim tachtig procent van de mensen in Nederland twee pijlers benoemt die voor hen belangrijk zijn. De eerste zou je kunnen duiden als solidariteit, die zich laat zien in tradities als gemeenschapszin. De tweede is vrijheid, waarbij het gaat om burgerrechten als de vrijheid van meningsuiting. Als het gaat om

Een wet moet ook altijd iets zeggen over de norm die eraan ten grondslag ligt

gemeenschappelijke waarden bevinden we ons in het spanningsveld tussen die tussen vrijheid en solidariteit.

Vrijheid impliceert ook verantwoordelijkheid.

Dat is juist. Ik denk dat het neerkomt op een combinatie van enerzijds sturingsmechanismen die *top down* worden opgenomen in wetgeving en regulering, en anderzijds, *bottom up*, om zorgzaamheid en loyaliteit, waarbij burgers elkaar kunnen aanspreken op hun verantwoordelijkheid. Want het is duidelijk dat veel Nederlanders geen overheid willen die een heel grote rol speelt in elk aspect van het leven, en evenmin een bedrijfsleven dat alles bepaalt. In deze context is een groot probleem dat we niet meer weten wie waarvoor verantwoordelijk is. Dat is te diffuus is geworden. Als je kijkt naar de zorg moet je constateren dat er geen recht meer is op zorg, terwijl er tegelijkertijd wel een grondrecht is dat goede gezondheidszorg wil waarborgen. Maar wat dat inhoudt is niet duidelijk. Er is geen zorgminimum – een bodem – gedefinieerd waar iedere Nederlander recht op heeft. Nu wil links meestal meer zorg en rechts wellicht wat minder, maar het is nodig om daarbovenuit te stijgen. Het gaat om de vraag of we het met ons allen eens kunnen worden over de basisnorm, en daarmee over een normering. En wat voor het thema gezondheidszorg geldt, geldt evenzeer voor thema's als de arbeidsmarkt en duurzaamheid.

We moeten in mijn visie meer toe naar normerende systemen. Een wet moet ook altijd iets zeggen over de norm die eraan ten grondslag ligt. Nu zie je dat de vraag naar de norm in wetgeving veelal is gedecentraliseerd, maar ik vind dat die vraag terug moet naar waar die hoort beantwoord: in de Tweede Kamer. Dan kun je samen geloofwaardige normen formuleren voor het collectief. Nu geeft ook veel te vaak de helft plus één de doorslag, terwijl het erom moet gaan hoe die meerderheid rekening houdt met de minderheid.

En de burgers moeten hier steeds nauw bij worden betrokken?

We moeten zeker toe naar een systeem dat veel meer mee-ademt met de samenleving. Aan ons politiek systeem is eigenlijk al tweehonderd jaar niets gewijzigd. Er is denk ik een behoorlijke bijstelling nodig. ●

Fred Schonewille is partner in Schonewille & Schonewille Legal Mediation en hoofdredacteur van dit tijdschrift. **Henneke Brink** is MfN-registremediator, buurtbemiddelaar, jurist en redactielid van dit tijdschrift.